

Rastislav Kožiak a kolektív

Z HISTÓRIE LADZIAN

Ladzany 2013

Zostavil a redakčne spracoval: Rastislav Kožiak

Vydalo: Obecné zastupiteľstvo v Ladznoch v roku 2013 pri príležitosti 780.
výročia najstaršej písomnej zmienky o Ladznoch.

OBSAH

1	Pôvod názvov Ladzany, Hont a Klastava	4
2	Praveké a včasnohistorické osídlenie Ladzian	9
3	Ladzany vo svetle najstarších písomných prameňov.....	13
4	Kostol Evanjelickej cirkvi a.v. v Ladzanoch	19
5	Rané roky Andreja Sládkoviča v Ladzanoch a Honte	21
6	Gustáv Adolf Koričanský – „štúrovec“ z Ladzian	24
7	Tradičná kultúra Ladzian a hontianskeho regiónu.....	26
8	Ladzany na starých fotografiách	33
9	O autoroch	38

1

PÔVOD NÁZVOV LADZANY, HONT A KLASTAVA

Jaromír Krško

Nielen v menách ľudí, ale aj v názvoch obcí, regiónov, vôd, vrchov, lesov a polí je často ukrytá história. Z týchto mien možno čítať, ako žil človek v minulosti, ako vnímal svet, ako a kam putovali ľudia.

Priestor tejto publikácie nedovoľuje priblížiť a analyzovať chotárne názvy Ladzian, preto chceme venovať pozornosť aspoň pôvodu názvu regiónu, v ktorom sa táto obec nachádza, jej samotnému názvu a pomenovaniu potoka pretekajúceho dedinkou.

Názov *Hont* sa používa pre pomenovanie bývalej stolice, obce a hradu. Odpoveď na to, ktorý z týchto troch objektov bol prvý, ponúka história samotného názvu Hont. Historici i jazykovedci sa zhodujú v tom, že názov pochádza z osobného mena švábskeho kniežaťa Hunta, ktorý prišiel za čias panovania kráľa Gejzu do Uhorska spolu s Teobaltom, Bavorom Wecelínom, švábskym vojvodcom Poznanom a svojimi vojakmi na pomoc Gejzovi a sv. Štefanovi, aby potlačili povstanie Kopáňa proti kráľovi. M. Pukanec vo svojej monografii píše, že „významný kniežací rod Hont-Poznanovcov, ktorý mal majetky po celom Honte a západnom Slovensku, pochádzal od kniežat, vojvodov Honta a Poznana, ktorých Kronika Šimona z Kézy z konca 13. storočia opisuje ako bratov, čo prišli aj so svojimi vojskami na pomoc kniežaťu Gejzovi a sv. Štefanovi proti vzbúrenému Kopáňovi.“ (Pukanec, 2008, s. 66). Samotné nemecké (švábske) osobné meno *Hunt* pochádza zo starého hornonemeckého mena *Hunto*, ktoré vzniklo zo všeobecného podstatného mena *hund* – sto. Meno označovalo centuria, čiže stotníka. Hunt spolu s Poznanom sa stali telesnými strážcami sv. Štefana a za svoju pomoc kráľovi do stali rozsiahle majetky. Podľa majiteľa týchto majetkov bol pomenovaný hrad Hont, ktorý mal pôvodnú formu v podobe *Chunt*. Prichádzajúci Maďari pre vzali od Slovanov pôvodnú podobu, pretože v starej maďarčine ešte bolo pôvodne *ch*, neskôr došlo k strate tejto fonémy a vzniklo dnešné maďarské *h*. Významný slovenský jazykovedec J. Stanislav píše: „Slováci pre Hont užívali vtedy (v XII. storočí – po strate *ch* v maďarčine – pozn. J. K.) tvar *Chut*, lebo nem. *Hunt*, *Hunto* prešlo pred r. 1000 do slovenčiny ako *Chút*. Slováci nemali vtedy ešte spoluhlásku *h* a preto nemecké *h* museli substituovať svojím *ch*. Skupinu *-um-* nahradili nosovkou *-č-*. Tak vznikol tvar *Chút*, z ktorého

po denazalizácii (zmene nosových vokálov v X. storočí – pozn. J. K.) skrsla forma *Chut*. Bola zrejme známa v XIII. stor.“ (Stanislav, 2004, s. 186).

Podľa názvu hradu vzniklo pomenovanie obce Hont a celej oblasti, ktorá patrila hradu (podobne ako Gemer – názov hradu, obce i bývalej stolice). Z historických dokladov na jednotlivé názvy uvádza J. Stanislav napr. tieto: 1156 in parrochia *Chunt*, ubi *foncol* decimat; meno župana je zapísané v podobách z r. 1156 a 1232 *Germanus chuntiensis comes, de Chunt*, roku 1232 aj v podobe *Chut* (Stanislav, 1999, s. 318); názvy hradu a župy sa spomínajú r. 1222, 1231 ako *castrum, comitatus Hunt, 1237 Hunth, 1252 a castro Hwntensi, 1260 castrum Huntense, 1263 castri Huntensis, 1256 in comitatu Hunthensi* (Stanislav, 2004, s. 186).

Názov obce *Ladzany* je pre jazykovedcov zaujímavý hned' z niekoľkých dôvodov. Nárečová podoba je *Ľadzany*, teda s mäkkým Ľ na začiatku. Tačuto podobu dochováva nielen nárečie, ale aj staršie podoby, ktoré uvádzajú jazykovedci (napr. J. Stanislav píše „druhý názov sú *Ľadzany*“ – Stanislav, 1999, s. 305, rovnako tak spomína názov jazykovedec M. Majtán, ktorý venoval pozornosť Hontu, jeho chotárnym názvom a hontianskemu nárečiu, podobne túto formu používa jazykovedec J. Bosák pochádzajúci zo susedného Lišova). Dnešná podoba s tvrdým / bola kodifikovaná umeľo. Druhý zaujímavý dôvod je hláska dz. Prevažná časť jazykovedcov opierajúcich sa o zistenia historikov je toho názoru, že pôvod názvu Ladzany je z pôvodného praslovanského pomenovania Poliakov – *Lędjan(e)*. V 11. a 12. stor. používali Slováci a Maďari pre Poliakov v základe podobný názov, ale kým v maďarčine tento názov zostal podnes, Slováci v 13. a 14. stor. označovali už Poliakov názvom *Polan*. Prečo však názov pochádza od Poliakov? Toto územie bolo v 10. – 11. storočí etnicky rovnorodé – osídlené Slovanmi (Slovákmi). Neskôr do tohto prostredia prichádza maďarské etnikum, potom z hospodárskych dôvodov prichádza nemecké etnikum. Aby domáce obyvateľstvo odlíšilo cudzie etniká, názvy osád v sebe obsahujú informáciu o ich pôvode (napr. Hontianske Nemce, Tekovské Nemce, Pečenice – podľa maďarského kmeňa Pečenehov, Kosihovce – podľa kmeňa Keszi, Koláry – podľa kmeňa Kovarov atď.). Ako uvádzá historik B. Varsík, Poliaci sa dostali do Uhorska ako vojnoví zajatci (Varsík, 1984, s. 181–182). B. Varsík spomína záznam českého kronikára Kosmasa, ktorý píše o vyhnaniu Poliakov z moravských hradov Břetislavom, synom českého kniežaťa Oldřicha okolo roku 1021, korí po smrti Boleslava II. osídliť Moravu a ako píše Kosmas, Břetislav „mnoho zajatcov spútaných vždy po sto v radoch, dal predať do Uhorska“ (Varsík, 1984, s. 182).

ska a ešte ďalej“ (citované podľa Varsik, 1984, s. 182). Obec Ladzany vznikla ako poľská dedina, ale v slovenskom etnickom prostredí sa rýchlo poslovenčila. B. Varsik, tvrdí, že roku 1484 bývali v Ladzanoch už prevažne Slováci, o čom svedčia dochované osobné mená tunajších obyvateľov. Historické fakty, že názov pochádza z pomenovania poľského etnika a stredoveký zápis maďarskej formy názvu dediny Lengyen (*Lengen*), zároveň vracajú inú teóriu o pôvode pomenovania, ktorá tvrdí, že pomenovanie Ladzian je podľa osobného mena zakladateľa obce. Slovenské podoby názvu už od stredoveku prešli prirodzeným vývinom podľa zákonitostí vývinu slovenčiny, ale maďarská podoba názvu sa nevyvíjala podľa vývinu maďarčiny, pretože v dedine nebývali Maďari. V novoveku sa v maďarskej reči vyvinul názov *Ledény*.

Historické podoby názvu Ladzany svedčia o starobylosti obce a o tom, že obec musela existovať už pred 12. storočím (prvotná zmienka o susedných Sebechleboch pochádza už z roku 1135 – villa *Zebehleb*). Ladzany sa v historických dokladoch uvádzajú takto: „r. 1233 villa *Lengen*, 1233/1418 villa *Lengen*, r. 1285/1369 *Legen*, r. 1288 poss., villa *Legen*, r. 1306/1360 *Legeen*, r. 1338 poss *Legen*, r. 1353 *Legeen*, r. 1388 *Legyen*, r. 1773 sloven. *Ladzany*, maď. *Ledény*, nem. *Lazan*, r. 1808 sloven. *Ladzany*, maď. *Ledény vel Lasán*.“ (Varsik, 1984, s. 181).

Základom pre označenie Poliakov v praslovanskej podobe *Lędjan(e)* je praslovanské všeobecné podstatné meno **ledo*, ktoré označovalo vyklčovanú, ale neoranú zem (porovnaj dnešné slovo *lad* a spojenie *ležať ladom*), resp. obyvateľov pochádzajúcich z takýchto miest (aj etnonymum *Poliak* pochádza z apelatíva *pole*, *połana*, ktoré významovo súvisia s neobrábanou pôdou ležiacou *ladom*). Praslovanskú podobu *Lędjan(e)* prevzali Maďari od starých Rusov ešte pred príchodom do Karpatskej kotliny ako *len-gyen*, tá sa neskôr zmenila asimiláciou na *lengyel*.

Podľa zákonitostí vývinu slovenčiny sa u nás zmenilo praslovanské spojenie *dj* na *dz* (praslovanské *medja* sa zmenilo na dnešné slovo *medza*, názov Prievidze zapísaný r. 1113 ako *Preuigan* sa dá rekonštruovať ako *Prévidzán-* – to pochádza z praslovanskej predpony *prě* – cez a slovesa *vid* – dnešné *vidieť* – názov označoval riedky les, cez ktorý bolo vidieť). Nosová samohláska *ɛ* v názve *Lędjan(e)* sa zmenila na *ä* – tá však mohla nasledovať len po mäkkej spoluhláske, preto muselo byť pôvodné začiatočné / mäkké, čo potvrdzuje (živá) nárečová podoba názvu.

Chotár Ladzian odvodňuje Klastavský potok, ktorý netradične nepramení vo forme výveru zo zeme, ale vyteká z Počúvadlianskeho jazera v katastri obce Počúvadlo, preteká chotárom obce Klastava a ústi v katastri obce Šipice ako pravostranný prítok Belujského potoka (ten sa vlieva do Štiavnice, tá do Iplia). Pri vodných tokoch (najmä dlhších a menej významných) sa často stáva, že jeden tok má aj niekoľko názvov – najčastejšie podľa názvu obcí, cez ktoré preteká. Aj Klastavský potok má niekoľko variantných názvov – *Klastava*, *Dlhý potok*, dolný tok má podoby *Báčovský potok*, *Drážovský potok*, *Šipický potok*, pramenná časť má aj variant *Sitniansky potok*. M. Majtán a P. Žigo v monografii o hydronymii (názvoch vód) povedia Iplia uvádzajú aj tieto historické zápisu Klastavského potoka: 1245 *vallis Kalasta*, 1338 *riv. Clasitha (Clascitha)*, *Oscywclascita*, 1342 *Kalazytha*, 1386 *riv. Clazyta...* na katastrálnej mape Ladzian z roku 1871 je Klastavský potok zapísaný pod názvom *Dluhí patak*, na mape v mierke 1 : 10 000 sa v rokoch 1969-70 spomína opäť ako *Klastavský potok*, rovnako tak aj na vodohospodárskej mape v rokoch 1980-81, 1990-92 a na základnej mape v rokoch 1982-86 (Majtán – Žigo, 1999, s. 36). Zaujímavosťou je jeho variantná podoba aj na súčasnej katastrálnej mape (tá sa donedávna používala v mierke 1 : 2260) v podobe *Dlhý potok*, čo bolo motivované dĺžkou tohto potoka.

Z hľadiska pôvodu autori M. Majtán a P. Žigo konštatujú, že „názvy *Klastavský potok*, *Báčovský potok*, *Drážovský potok*, *Šipický potok* vznikli z osadných názvov *Klastava*, *Báčovce*, *Drážovce*, *Šipice*“ (Majtán – Žigo, 1999, s. 37) a vyjadrujú, že pretekajú chotárom týchto obcí. V monografii sa ďalej konštatuje, že „názov **Sitniansky potok* je z terénneho názvu *Sitno*; názov *Dlhý potok* je podľa dĺžky toku.“ (Majtán – Žigo, 1999, s. 37). Pri pôvodnom názve *Klasitava* však konštatujú, že názov nie je významovo priezračný. Nás zaujíma aj odpoveď na otázku, čo bolo pomenované skôr – potok Klastava (pretože takýto názov bol určite skôr, ako názov Klastavský potok) a potom obec Klastava, alebo to bolo naopak? Pre jazykovedca je dôležitým indikátorom prípona -ava (-va). Ide o starú praslovenskú príponu, ktorá už nie je v súčasnosti produktívna. Táto prípona vznikla z indoeurópskeho všeobecného podstatného mena *ahwa*, ktoré znamenalo dnešné slovo *voda*. Takto boli utvorené názvy vodných tokov ako *Morava*, *Žitava*, *Olšava*, *Jelšava*, *Orava*, *Nitra* (pôvodne *Nitrava*) atď. Čiže názvy *Klasitava* a *Klastava* pôvodne označovali vodný tok a podľa toho názvu bola neskôr pomenovaná osada, ktorá vznikla pri jeho brehoch. Došlo však k javu, že jedno meno označovalo dva objekty (potok a osadu). Postupne väčší komunikačný a spoločenský význam nadobudla osa-

da, ktorá sa označovala menom Klastava a potok sa premenoval na Klastavský potok.

Prvé časti pôvodného názvu Klasitava i názvu Klastava poukazujú na prídavné meno *klasity* (majúci klasy) a podstatné meno *klas*. Teda motívom pre pomenovanie potoka vytiekajúceho z jazera, mohla byť vodná tráva majúca klasy.

Ako sme konštatovali na začiatku tohto príspevku – vlastné mená, najmä tie staršie, nám pomáhajú odhaľovať vlastnú história a ukázať svet našich predkov. Sú pokladom, ktorý stojí za objavenie a predstavenie súčasníkom.

Literatúra:

MAJTÁN, M. – ŽIGO, P. 1999. *Hydronymia povodia Ipľa*. 1. vyd. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV; Bratislava: Filozofická fakulta UK, 1999. 116 s. ISBN 80-88870-12-7.

PUKANEC, M. 2008. *Praslovanská lexika v nárečiach slovenských kmeňov*. Brno: Tribun EU, 2008. 177 s. ISBN 978-80-7399-574-4.

STANISLAV, J. 1999. *Slovenský juh v stredoveku*. Zv. 1. 2. vydanie. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1999. 485 s. ISBN 80-88878-49-7.

STANISLAV, J. 2004. *Slovenský juh v stredoveku. Slovník mien s mapovými prílohami*. Zv. 2. 2. vydanie. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004. 533 s. + 26 máp. ISBN 80-88878-89-6.

VARSÍK, B. 1984. Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava: VEDA, 1984. 260 s.